

VARFÖR UTRYMDE SOVJETUNIONEN ÖSTERRIKE?

Av ambassadör SVEN ALLARD

Ambassadör Sven Allard är en av våra främsta Rysslandskännare. På nära håll upplevde han förspelet till Österrikes frihet. Denna artikel utgör ett sammandrag och en komplettering av slutkapitlet i den tyska versionen av författarens nyligen utgivna bok, vilket inte återfinnes i den svenska upplagan, »Ryskt utspel i Wien».

Från senare delen av 1949 till början av 1954 hade de österrikska statsfördragsförhandlingarna, som upptagits i början av 1947, praktiskt taget legat nere. Genom ett ständigt framförande av nya krav, som hade föga eller intet med återupprättandet av Österrike som oberoende stat att skaffa, hade Sovjetunionen sedan dess på allt sätt sökt fördröja en uppgörelse.

Det kan naturligtvis tänkas att Sovjetunionen aldrig hade haft för avsikt att redan vid denna tidpunkt binda sig utan föredragit att låta frågan vila till dess det visat sig, att förberedelserna för ett kommu-

nistiskt maktövertagande skulle leda till resultat. Två försök i sådan riktning hade gjorts under 1947, men misslyckats. Ett tredje — det allvarligaste — ägde rum i september 1950 och omintetgjordes icke minst genom fackföreningsrörelsens bestämda motstånd mot kommunistisk infiltration.

Vilka överväganden som än legat till grund för förhållningspolitiken, så bidrog utan tvivel den tilltagande skärpningen av det politiska läget till att i än högre grad befästa de makthavande i Kreml i deras övertygelse om att tills vidare icke utrymma Österrike. Därtill kom att Molotov, som då utövade ett avgörande inflytande på den sovjetryska utrikespolitiken, av principiella skäl motsatte sig tillbakadragandet av sovjetryska trupper från ett av dem redan ockuperat land.

Samtidigt som Sovjetunionen efter det sista omstörtningförsöket i Österrike hösten 1950 synes ha uppgivit förhoppningarna om att inom en överskådlig framtid kunna införliva detta land med sin intressesfär, tillkom emellertid en ny och betydelsefull omständighet, som ytterligare stärkte de maktha-

vande i Kreml i deras beslut att fortsätta förhållningspolitiken.

Konsolideringen av den sovjetryska expansionen efter kriget, som bland annat tagit sig uttryck i en fullständig bolsjevisering av de östeuropeiska staterna, hade ökat och befäst sammanhållningen västmakterna emellan. Atlantpakten hade undertecknats, upprustningen av den icke-kommunistiska delen av Europa påskyndats. Vidare hade en västtysk stat upprättats med anspråk på att företräda Tyskland i dess helhet. Då det snart visade sig att försvaret av de till Atlantpakten anslutna länderna tedde sig nära nog hopplöst utan tysk medverkan, hade överläggningar upptagits om förutsättningarna och formerna för en västtysk upprustning.

Denna fråga kom att på ett avgörande sätt influera Sovjetunionens inställning till det österrikiska statsfördraget under de följande åren. Den såg sig nödsakad att inrikta hela sin uppmärksamhet på att förhindra Västtysklands upprustning och politiska, militära och ekonomiska integration i Atlantpaktblocket. I detta syfte beslöt de makthavande i Kreml att sammankoppla denna fråga med de österrikiska statsfördagsförhandlingarna. Österrikes utrymning skulle med andra ord ställas på framtiden för att så snart ett gynnsamt tillfälle erbjöd sig kunna utnyttjas som en bricka i spelet om den västtyska upprustningen. Mot denna

bakgrund måste den därefter följande utvecklingen bedömas.

Kort efter Stalins frånfälle inledde dennes efterträdare som bekant en ny »avspänningsoffensiv», som gjorde ett överraskande starkt intryck i politiska kretsar i Väst-europa och framkallade förhoppningar om en genomgripande förändring av sovjetrysk utrikespolitik. Man räknade i dessa kretsar med att den nya ledningen i Kreml sedan »stalinismen» börjat uppluckras skulle visa sig beredd att till priset av eftergifter av saklig betydelse söka utjämna motsättningarna mellan öst och väst.

Ett av Churchill framfört förslag om en konferens mellan ledande statsmän i öst och väst för att i tid utnyttja detta som man trodde enastående tillfälle motogs med entusiasm av en övervägande del av befolkningen i Storbritannien, Frankrike och Västtyskland. Det mötte däremot en stark skepticism i ledande kretsar i Washington.

Vad man i de europeiska huvudstäderna därvid förbisåg var att avspänningsoffensiven från Moskas horisont aldrig avsetts som en inledning till eftergifter från sovjetrysk sida. »Avspänning» är liksom »demokrati», »säkerhet», »fredsälskande» m.fl. liknande uttryck ett dubbeltydigt ord, som har en helt annan innebörd i kommunistisk än i västerländsk terminologi.

Sovjets "avspänningsoffensiv"

»Vad betyder avspänning?», sporde Molotov i sitt stora anförande inför Högsta Sovjet den 8 februari 1955.

Denna fråga besvarade han därhän, att den verkliga innebörd, som från sovjetrisk sida inlägges i detta begrepp, klarast kan åskådliggöras med ledning av konkreta exempel från de senaste årens händelseutveckling.

Följer vi nu Molotovs anvisning och granskar uttalanden från ledande kommunisters sida, finner vi sålunda att som exempel på »avspänning» anförts Molotovs egna vid Berlinkonferensen framlagda förslag i de tyska och österrikiska frågorna. Dessa skulle bidra till »avspänningen» genom att förhindra återinförandet av den tyska militarismen. Frankrikes erkännande av Oder-Neissegränsen, det polska, eller snarare sovjetiska, förslaget om atomvapenfria zoner, planerna på Östersjöns neutralisering och Västberlins omvandling till »fri stad» samt nedläggandet av de amerikanska militära stödjepunkterna utgör andra från sovjetrisk sida anförda exempel på »avspänning». Karaktäristiskt för dessa är att de, på några få undantag när, blott tar sikte på eftergifter från västmakternas sida i frågor av väsentlig betydelse från Moskvas horisont sett.

Syftet med »avspännings»-offensiven var med andra ord ingalunda att förbereda västmakterna

på medgivanden från Moskvas sida. Dess huvudsakliga ändamål var i stället att uppluckra motståndet mot sovjetiska krav. Vad de makthavande i Kreml vid denna tidpunkt i första hand hoppades kunna uppnå genom sin »avspännings»-offensiv var förhindrandet av ratificeringen av de 1952 ingångna avtalen om upprättandet av en Europaarmé. Härigenom skulle planerna på Västtysklands upprustning omintetgöras.

Då västmakterna och Sovjetunionen utgick från så vitt skilda utgångspunkter är det ingalunda överraskande, att när en fyrmaktskonferens så småningom i slutet av januari 1953 sammanträdde i Berlin, denna ledde till ett negativt resultat.

Detta visade ånyo att de förhoppningar, som man på många håll i väster gjort sig om en genomgripande förändring av den sovjetiska utrikespolitiken, nu liksom tidigare bottnade i rent önsketänkande.

Vad särskilt det österrikiska statsfördraget beträffar, så hade den sovjetiska inställningen till detta långt ifrån att uppmjukas, i stället avsevärt skärpts. Den nya kollektiva ledningen, inom vilken Molotov synbarligen fortfarande utövade ett starkt inflytande, ville, av allt att döma, på ett demonstrativt sätt ådagalägga sin omedgörlighet i frågor, som den ansåg vara av väsentlig betydelse ur sovjetisk synpunkt. Man skulle redan

från början göra klart för västmakterna, att en utjämning av motsättningarna förutsatte betydande eftergifter. Men från deras och icke från Moskvass sida. En omskrivning i klartext av de villkor, som Molotov i Berlin uppställde för Österrikes utrymning, visade att denne förutsatte att västmakterna inte bara skulle avstå från Västtysklands upprustning utan även samtycka till Tysklands återförening under omständigheter, som öppnade stora möjligheter för en successiv sovjetisering av landet i dess helhet.

En liten ljuspunkt var emellertid, att Molotov vid Berlinkonferensens avslutning ställt fortsatta förhandlingar i den österrikiska frågan i utsikt. Detta erbjudande hade ingivit Wienregeringen en svag förhoppning om att, även om en fullständig evakuering ännu icke skulle kunna åvägbringas, vissa lättnader i ockupationsregimen dock låg inom möjligheternas gräns. Under sommaren och hösten 1954 visade det sig emellertid, att Molotov med sin utfästelse ingalunda avsett en uppmjukning av ockupationen eller en partiell utvidgning av Österrikes suveränitet utan bara en reglering av ockupationsstyrkornas rättsliga ställning m.fl. frågor av liknande natur.

Vari låg då — bortsett från förut anförda omständigheter — anledningen till Sovjets motstånd mot Österrikes evakuering, eller kanske snarare till Molotovgrup-

pens från olika håll bekräftade ovilja att uppgiva ett av den röda armén ockuperat land?

Doktrinära synpunkter torde icke ensamma kunna förklara denna negativa ståndpunkt. Även om ännu icke tillräckligt material föreligger för ett säkert besvarande av frågan, synes mig den sannolikaste förklaringen vara, att Molotovgruppen — i motsats till den försiktigare ehuru äventyrslystne Chrustjov — gick in för en principiellt aggressivare utrikespolitik. Den var sålunda beredd att utnyttja varje möjlighet som erbjöd sig att aktivt stödja en utbredning av kommunismen i Europa, Asien eller Afrika, även om Sovjetunionen därigenom skulle löpa risk att indragas i allvarliga förvecklingar med Förenta Staterna. Under sådana förhållanden skulle en väpnad konflikt med västmakterna visserligen kunna uppskjutas, men förr eller senare dock bli oundviklig.

Mot bakgrunden av denna syn på världsläget måste utrymningen av varje av sovjetryska trupper ockuperat område i Europa framstå i en helt annan dager för Molotov än för den grupp inom presidiet, som i likhet med Chrustjov räknade med, att kommunismens vidare utbredning i framtiden huvudsakligen skulle äga rum med anlitan- de av »fredliga» medel.

Europeisk säkerhetspakt

Den ståndpunkt, som Molotov företrädde, synes i stort sett ha vid-

hållits till slutet av 1954 och möjligen till början av det därpå följande året. Bara på en punkt genomförde Sovjetunionen en modifiering i sin ställning till det österrikiska statsfördraget. Denna var emellertid mera skenbar än verklig. Då de maktavande i Kreml under sommaren 1954 tydligen började känna sig alltmera säkra på en negativ utgång av den då nära förestående debatten i det franska parlamentet om Västtysklands återupprustning, återupplivade Molotov sitt redan tidigare framlagda förslag om en europeisk säkerhetspakt. Ett genomförande av detta skulle emellertid inte bara ha förhindrat Västtysklands återupprustning utan även ha lett till såväl Atlantpaktens upplösning som tillbakadragandet av de amerikanska trupperna från Europa. Utan att på minsta sätt i sak göra avsteg från sin dittills förda politik i den österrikiska frågan, kunde därför Sovjetunionen förklara, att västmakternas och Västtysklands anslutning till säkerhetspakten skulle i lika hög grad som ett antagande av det sovjetiska förslaget till fredsfördrag med Tyskland kunna möjliggöra statsfördragets undertecknande och Österrikes evakuering.

I båda fallen skulle återställandet av sistnämnda lands fulla suveränitet göras beroende av uppgivandet av planerna på den tyska upprustningen.

Då det franska parlamentet om-

sider den 30 augusti 1954 förkastade avtalen om Europaarmén, betraktades detta resultat i Moskva som ett övertygande belägg för avspänningsoffensivens effektivitet. Den taktik som den kollektiva ledningen efter Stalins död slagit in på hade sålunda — sade man sig — visat sig riktig och redan börjat bära frukt.

Så mycket starkare blev därför besvikelsen i Moskva då västmakterna knappt två månader senare lyckades enas om en serie nya avtal, som inte bara möjliggjorde Västtysklands upprustning utan även detta lands inträde i atlantblocket.

Det gällde därför nu att till varje pris söka förhindra de nya avtalens ratificering. De maktavande i Kreml räknade därvid fortfarande med stöd av den allmänna opinionen i Frankrike, där minnen av den tyska ockupationen under kriget ännu ej förbleknat och oppositionen mot Västtysklands upprustning alltjämt gjorde sig starkt gällande i inflytelsrika kretsar. Medlet till förhindrandet av ratificeringen skulle ligga i sammankallandet av en fyrmaktskonferens. Huruvida denna skulle leda till ett positivt resultat eller inte var därvid en fråga av underordnad betydelse. Redan framläggandet av förslaget om en konferens från sovjetisk sida för en lösning av de tyska och österrikiska frågorna, skulle bidra till att ytterligare befästa den uppfatt-

ningen inom den allmänna opinionen i väster att förutsättningar fortfarande förelåg för en utjämnning av motsättningarna mellan de båda stormaktsblocken. Detta syfte skulle, hävdade den sovjetryska propagandan, väsentligt underlättas om västmakterna bara kunde avhålla sig från att bränna alla broar och ställa Sovjetunionen inför ett fait accompli i den tyska upprustningsfrågan.

I trots av ett starkt tryck från de kretsar i väster, som ständigt varnade västmakterna för att försitta sin »sista chans» till en uppgörelse med Sovjetunionen, avböjde emellertid dessa att delta i varje konferens som var avsedd att sammanträda före ratificeringen av de nya Parisavtalen.

Då tidpunkten för debatten i det franska parlamentet nu närmade sig, och vecka efter vecka förflöt utan att den återupplivade »avspänningsoffensiven» givit ett påtagligt resultat, började nervositeten i Moskva att märkbart stiga. Denna tog sig uttryck i allt skarpare hotelser, som i en strid ström följde på varandra. I november förklarade sålunda Molotov att om Parisavtalen antogs och trädde i kraft nya förhandlingar i den tyska och österrikiska frågan skulle vara fullständigt gagnlösa.

I slutet av december antog den franska nationalförsamlingen de nya avtalen om Västtysklands upprustning och inträde i NATO. De förhoppningar, som man i

Moskva knutit till »avspänningsoffensiven» och som till en början syntes bekräftas av det franska parlamentets förkastande av förslaget om upprättandet av en »Europaarmé», hade sålunda — när allt kom omkring — ej infriats.

Ny sovjetrysk taktik

Det är mot denna bakgrund, som man får se den betydelsefulla förskjutning i den taktiska målsättningen som de ledande i Kreml nu ansåg sig böra genomföra. I och med stärkandet av Chrustjovs inflytande på det utrikespolitiska området, började tydligen en ändrad uppfattning om utformningen av »avspänningsoffensiven» att göra sig gällande. Denna som tidigare huvudsakligen tagit sig uttryck i uppgivandet av krav som Sovjetunionen saknade möjlighet att genomdriva eller i »liberaliserande» åtgärder som snarast kunde betecknas som en normalisering av förhållanden, som i väster betraktades som mer eller mindre absurda, kunde — sade man sig, av allt att döma, knappast väntas göra ett starkare intryck i väster eller leda till effektivare resultat, därest den inte kombinerades med någon relativt betydelsefull eftergift i sak. Denna måste utan att inkräkta på vitala sovjetryska intressen vara av den vikt, att den kunde övertyga inflytelserika kretsar i väster om uppriktigheten av Sovjetunionens önskan om en ut-

jämning av motsättningarna mellan de båda blocken.

Vid de överväganden, som då gjordes, synes man i första hand ha stannat vid att rucka på den av Molotovgruppen förfäktade tesen att inget av sovjetryska trupper ockuperat land skulle få utrymmas. Starka indicier tyder på att Chrustjov — i motsats härtill — hävdade nödvändigheten av en mera elastisk utrikespolitik än tidigare. Man skulle ingalunda draga sig för kompromisser i frågor av relativt underordnad betydelse, särskilt om de eftergifter som därvid gjordes skulle kunna leda till lika stora eller större vinster på längre sikt för den världskommunistiska rörelsen inom andra områden. Då Österrike saknade en kommunistisk regering och politiskt eller ekonomiskt ännu inte inkorporerats med den sovjetryska intressesfären, skulle det därför vara fullt försvarligt att medge Österrikes evakuering om »avspänningsoffensiven» därigenom kunde effektiviseras och den västtyska upprustningen som följd härav skulle kunna förhindras eller starkt begränsas.

De nya förslag, som därefter med stor taktisk skicklighet utformades, framlades av Molotov i ett brett upplagt utrikespolitiskt anförande inför Högsta Sovjet den 8 februari 1955.

Den mest uppseendeväckande punkten i dessa förslag innebar att en evakuering av Österrike skulle

kunna övervägas redan innan ett fredsfördrag med Tyskland kommit till stånd eller en europeisk säkerhetspakt antagits, om bara enighet kunde uppnås om andra och lika effektiva »garantier» mot ett »Anschluss» till Tyskland. Vari detta skulle bestå antyddes emellertid inte.

En andra punkt avsåg en förpliktelse från Österrikes sida att inte ansluta sig till mot Sovjetunionen riktade koalitioner samt att inte tillåta främmande makter att upprätta militära stödjepunkter inom österrikiskt territorium.

Den tredje och som det visade sig viktigaste punkten avsåg inkallandet av en fyrmaktskonferens för överläggningar om såväl den västtyska som den österrikiska frågan. De båda frågorna om Västtysklands upprustning och Österrikes evakuering skulle sålunda fortfarande sammankopplas och avgöras i ett sammanhang. Det nya bestod däri, att kraven på ett tyskt fredsfördrag eller på avslutandet av en europeisk säkerhetspakt som förutsättning för ockupationens hävande och återställandet av Österrikes fulla suveränitet nu frånfallit.

De förhandlingar, som i och med framläggandet av dessa förslag tog sin början, kan uppdelas i två skeden, under vilka Sovjetunionen fullföljde från varandra skilda syften.

Under det första av dessa, såg Sovjetunionen fortfarande som sin

huvudsakliga uppgift att förhindra eller i varje fall förhåla ikraftträdandet av Parisavtalen om Västtysklands upprustning. Under de fortsatta överläggningarna avböjde Sovjetunionen konsekvent att ange vilka slag av »garantier» som den betraktade som ett tillräckligt skydd mot Österrikes anslutning till Tyskland. Denna förbehållsamhet kan förefalla överraskande, särskilt som det knappast kan råda något tvivel om vad Sovjetunionen därmed i sak avsåg. Endast ett avrustat Västtyskland ansågs vid denna tidpunkt erbjuda en tillfyllestgörande garanti mot ett »Anschluss».

Förslag om ny fyrmaktskonferens

Förklaringen till det myckna talet om »garantier mot Anschluss» torde vara att detta till en början var avsett som en taktisk manöver med huvudsaklig uppgift att leda uppmärksamheten från det taktiska krav, som Sovjetunionen i detta skede tillmätte den största betydelsen för förhindrandet av den tyska upprustningen. Detta var alltjämt sammankallandet av en fyrmaktskonferens.

I betraktande av den nästan mirakulösa förmåga, som inflytelserika kretsar i väster — trots upprepade misslyckanden — fortfarande ville tillmäta dylika sammankomster, utgick man i Moskva av allt att döma från att om motståndet mot en fyrmaktskonferens bara kunde brytas, skulle förhopp-

ningar på nytt vakna om att den sovjetryska utrikespolitiken undergått en förändring, som skulle göra den västtyska upprustningen obehövlig. Därvidlag tillmättes en österrikisk intervention i västmakternas huvudstäder den största betydelse. Genom att locka med väsentliga, ehuru inte närmare definierade eftergifter i evakueringsfrågan, så snart en fyrmaktskonferens kommit till stånd, hoppades Sovjetunionen kunna föranleda den österrikiska regeringen att på eget initiativ söka förmå de tre västmakterna att uppge sitt motstånd mot deltagandet i en fyrmaktskonferens redan före Parisavtalens ratificering av det franska parlamentet. Trots upprepade påtryckningar avvisade emellertid den österrikiska regeringen varje tanke på en intervention från dess sida i Washington, London och Paris.

Då debatten i den franska senaten den 23 mars tog sin början, hade ännu ingen fyrmaktskonferens kommit till stånd. Det kunde då knappast längre föreligga något tvivel om att Parisavtalen skulle antagas. Sedan planerna på förhindrandet av den västtyska upprustningen därigenom omintetgjordes, hade förutsättningen för den taktik, som dessförinnan bedrivits, förfallit. Ledningen i Moskva ställdes nu inför nödvändigheten att med utgångspunkt från det nya faktiska läge, som därigenom inträtt besluta sig för en ny taktisk

linje. Man synes då ha stått inför valet mellan två alternativa lösningar, som båda togs under allvarligt övervägande.

Den första hade sitt ursprung i de överläggningar, som enligt vad Mikojan avslöjade vid XXII. partikongressen sedan mer än två år pågått om nya riktlinjer för den kommunistiska världsrelsens långsiktiga strategiska målsättning. Omläggningen av dessa får ses mot bakgrunden av den ökade insikten om ett atomkrigs förödande verkningar och Förenta Staternas överlägsenhet eller i vart fall jämställdhet med Sovjetunionen i militärt avseende.

Så länge som den därigenom åvägabragta terrorbalansen bestod, måste enligt den uppfattning, som samtidigt med Chrustjovs växande inflytande började vinna insteg i ledande kretsar i Moskva, Sovjetunionen i första hand inrikta sig på att söka främja kommunismens utbredning i världen med minsta möjliga risk för militära förvecklingar, som skulle kunna leda till ett atomkrig med Förenta Staterna. Kampen för det »kapitalistiska lägre» försvagande och slutliga upplösning måste med andra ord genomföras med anlitande av »fredliga medel», så långt detta var möjligt.

Neutralitet och uppvärdering

Denna syn på det framtida läget ledde i sin tur till en uppvärdering av neutraliteten, som så sent som

i slutet av 1953 tillmätts en så ringa betydelse i Moskva att Molotov nära nog med förakt då avvisat ett österrikiskt erbjudande om en neutralitetsförklaring och betecknat denna som en helt otillräcklig kompensation för Österrikes evakuering. Från de nya utgångspunkterna, som nu skulle läggas till grund för Sovjetunionens utrikespolitiska aktivitet, erhöll neutraliteten en ny och viktig uppgift. Denna skulle å ena sidan underlätta en uppluckring av NATO och andra liknande pakter och å den andra förhindra de nya stater, som efter kolonialismens sammanbrott uppstått, från en anslutning till Förenta Staterna. Därigenom skulle så småningom ett stort »fredsläger» bildas, till vilket skulle räknas alla stater som — oavsett sin samhällsordning, sin principiella inställning till kommunismen eller sitt geografiska läge — sammanhölls av ett gemensamt mål: frihet från blockbildningar. Den uppvärdering, som neutraliteten härigenom erhöll, var så mycket betydelsefullare, som den synbarligen var avsedd att läggas till grund för Sovjetunionens utrikespolitik under en lång tid framåt, sannolikt så länge som Förenta Staternas militära överlägsenhet eller i varje fall jämställdhet med Sovjetunionen varade.

Det första av de alternativ som de ledande i Moskva såg sig ställa inför var sålunda att samtycka till Österrikes evakuering under för-

utsättning att detta land bestämde sig för en ständig neutralitetspolitik. Genom sin övergång till denna skulle Österrike tjäna som en förebild för andra stater såväl inom som utom Europa som önskade undvika eller frigöra sig från en anslutning till något av de båda stormaktsblocken. Denna lösning skulle dessutom medföra den fördelen ur sovjettrysk synpunkt att den alltid kunde åberopas som ett exempel på ett positivt bidrag till »avspänningen» mellan de båda blocken.

Om en österrikisk neutralitetspolitik utgjorde det ena av de båda alternativ, som föresvävade de maktägande i Kreml, synes det andra ha varit att Sovjetunionen på samma sätt som tidigare skett i Tyskland skulle avspärra sin zon från den övriga delen av landet och så småningom införliva denna med östblocket. Denna lösning utgjorde i grund och botten blott en logisk konsekvens av Molotovs tes om att intet av sovjettryska trupper ockuperat område skulle utrymmas. Den hade sannolikt sin huvudsakliga grund i en ingalunda spelad utan verklig oro över att Österrike med hänsyn till regeringens och folkets västliga sympatier skulle — i händelse landet evakuerades — så småningom falla undan för påtryckningar från västmakternas sida, och i samförstånd med dessa anlägga befästningar eller vidtaga andra militära åtgärder, som skulle leda till att Österrike vid ett

krigsutbrott omedelbart kunde utnyttjas för atlantblockets syften.

Slutet på alla diskussioner blev emellertid, att de maktägande i Kreml beslöt att till en början söka få till stånd en uppgörelse, grundad på en frivillig österrikisk neutralitetsförklaring, som samtidigt skulle kompletteras med traktatmässiga bestämmelser till förhindrande av att landet i händelse av krig skulle kunna förvandlas till uppmarschområde mot Sovjetunionen. Först om Österrike vägrade att avgiva en neutralitetsförklaring av den innebörd, som Sovjetunionen önskade, hade denna, av allt att döma, beslutat sig för att tillgripa det andra av de här berörda alternativen. Statsfördragets avslutande och Österrikes evakuering hade sålunda sin förklaring i sammanträffandet av en serie gynnsamma omständigheter, som tillsammans utgjorde förutsättningarna för förhandlingarnas positiva utgång.

På många håll hade man länge ställt sig tvivlande till möjligheten härav och förutspått, att de oberäkneliga ryssarna förr eller senare skulle framställa nya krav. Då emellertid så inte blev fallet och statsfördraget inte bara under-tecknades utan följdes av en hastigare evakuering än någon vågat hoppas, utlöste dessa händelser å andra sidan en optimism, som var lika svagt grundad som de pessimistiska förutsägelser som förutgjorts. Särskilt i Tyskland betrak-

tades statsfördragets avslutande som en bekräftelse på att den grundläggande förändringen av den sovjetryska utrikespolitiken nu äntligen kommit. Man hängav sig där åt förhoppningen att vad som inträffat i Wien endast utgjorde inledningen till en serie eftergifter från sovjetrysk sida, som om västmakterna bara förstod att skickligt spela sina kort snart skulle öppna möjligheter för förhandlingar om Tysklands återförening på grundval av fria val.

Det var otvivelaktigt denna uppfattning, som låg bakom västmakternas förslag till sammankallandet av de båda konferenser som 1955 sammanträdde i Genève för att dryfta frågorna om Tysklands enhet och Europas säkerhet. Man utgick härvid tydligen från den föreställningen att Sovjetunionens motstånd mot såväl upprustningen som Tysklands återförening huvudsakligen bottnade i en fruktan för ett starkt och enat Tyskland, som snart skulle återtaga en expansionistisk politik österöver. Med det österrikiska exemplet för ögonen hoppades man nu på att en utfästelse om neutralitet och rustningsbegränsning från en återförenad tysk stats sida skulle ändra Sovjetunionens negativa inställning. Men kunde tillkomsten av det österrikiska statsfördraget berättiga till en sådan slutsats?

Innan jag ingår på denna fråga torde det vara anledning att först undersöka om det sovjetryska

motståndet mot Tysklands återförening som allmänt antogs verkligen hade sin grund i en fruktan för Tyskland.

Tysklands återförening

Det är härvidlag till en början att märka, att detta påstående upprepade gånger tillbakavisats från sovjetryskt håll. Om Sovjetunionen så framgångsrikt som under andra världskriget skett tillbakaslagit ett angrepp från Hitlers starka militärmakt, hade den då icke — sade man sig — så mycket mindre anledning att frukta ett angrepp från ett betydligt svagare återförenat Tyskland?

Denna ståndpunkt var logiskt sett så mycket naturligare som tillkännagivandet av en motsatt uppfattning skulle ha undergrävt själva grundvalen för en av de väsentligaste doktriner som låg bakom Chrustjovs uppfattning om hur den kommunistiska världsrörelsens utrikespolitiska aktivitet skulle inriktas: tesen om fredlig sammanlevnad och möjligheten att undvika krig mellan stater av olika samhällsordningar. Denna utgick som bekant från den förutsättningen att Sovjetunionen och övriga kommunistiska länder under dennas ledning nu uppnått en så betydande ekonomisk styrka och militär överlägsenhet att de kapitalistiska staterna icke skulle våga att taga risken att invecklas i krig med östblocket. Härav följer att Sovjetunionen icke har anledning

att frukta någon kapitalistisk stat, allra minst ett i jämförelse med dess egna resurser så svagt land som ett återupprustat och återförenat Tyskland. Den fortfarande vitt spridda uppfattningen att Sovjetunionen av ängslan för sin säkerhet skulle sökt förhindra såväl upprustningen som återföreningen står alltså i klar motsats till den officiella doktrin, som fortfarande gäller. Men faran låg på ett helt annat plan. Sovjetunionens ivriga ansträngningar att omintetgöra Västtysklands upprustning hade sin grund framför allt däri, att detta land snart skulle lämna det största och betydelsefullaste militära bidraget till Europas försvar. Sovjetunionen fruktade, som Pravda framhållit i en artikel i mars 1954, att Västtyskland därigenom skulle skaffa sig ett dominerande inflytande inom den europeiska försvarsgemenskapen. Med en tillspetsning av problemet torde man kunna säga att om Frankrike och Storbritannien tillsammans ställt femtio divisioner till NATO:s förfogande och Västtyskland blott fem, så hade kanske de sovjetiska farhågorna i någon mån minskats.

Härtill kom en annan och viktigare omständighet. Först genom Västtysklands upprustning och anslutning till Atlantpakten skulle försvaret av Europa kunna göras någorlunda effektivt. Vad Sovjetunionen genom sitt motstånd mot Västtysklands inträde i NATO framför allt ville förhindra var så-

lunda att denna organisation skulle stärkas och utvecklas till ett effektivt instrument för Europas försvar.

Men, frågar man sig, hade inte dessa farhågor kunnat undanröjas om Tyskland förbundit sig att i samband med återföreningen utträda ur NATO och erbjudit en neutralitetsförklaring med samma innebörd som den österrikiska? Ett dylikt erbjudande hade näppligen påverkat den sovjetryska inställningen.

Otillräcklig garanti

Redan då frågan om återställandet av Österrikes självständighet var föremål för övervägande i Moskva, synes en av de huvudsakliga anledningarna till opposition mot detta förslag ha varit att en neutralitetsförklaring inte i och för sig ansågs innebära tillräcklig garanti mot en förtäckt anslutning till västmakterna. Med hänsyn till regeringens och befolkningens utpräglade sympatier för de sistnämnda ansågs ingen säkerhet föreligga för att icke förberedelser för ett samarbete med västmakterna i hemlighet skulle företagas. Den enda fullt tillfredsställande garantien häremot skulle vara att upprätthålla ockupationen.

Liknande överväganden har utan tvivel i än högre grad gjort sig gällande med avseende på ett återförenat Tyskland. Även om detta förklarat sig neutralt och underkastat sig traktatmässiga rust-

ningsbegränsningar, skulle de makthavande i Kreml — med det för dem utmärkande realistiska betraktelsesättet — aldrig på allvar räknat med möjligheten av att ett land med Tysklands geografiska läge och med dettas betydande ekonomiska och militära potential i längden skulle kunna finna sig tillrätta med en ställning som för all framtid förhindrade det från att spela en aktiv politisk roll i Europa.

Ett återförenat Tyskland var med andra ord på grund av sin politiska nyckelställning i Europa ur sovjetrysk synpunkt sett ingalunda jämförbart med Österrike.

Därtill kom en annan omständighet, som ur sovjetrysk synpunkt kanske vägde tyngst. En tysk återförening genom fria val skulle — då utgången kunde betraktas som på förhand given — leda till uppgivandet av den redan bolsjeviserade och med den sovjetryska intressesfären införlivade östzonen. Detta skulle ha inneburit en tillbakagång av östblockets expansion

i stället för en konsolidering och en legalisering av vinster som efter det andra världskriget gjorts.

Om Sovjetunionen efter tio års förlopp samtyckt till återställandet av Österrikes självständighet, så var den huvudsakliga anledningen härtil att en neutralitetsförklaring från österrikisk sida på längre sikt skulle främja den världskommunistiska rörelsens målsättning utan åsidosättande av vitala ryska nationella intressen. En tysk återförening däremot hade ur båda dessa synpunkter sett lett till ett motsatt resultat.

Som Chrustjov senare upprepade gånger förklarat, hade Sovjetunionen därför intet intresse av Tysklands återförening så länge denna icke kunde genomföras på kommunistisk grundval. Även om detta land avrustades och neutraliserades, tillfogade den dåvarande ministerpresidenten, skulle dessa omständigheter inte i och för sig kunna utgöra en tillräcklig kompensation för Tysklands återförening genom fria val.